

14. Het voormalige Ministerie van Landbouw en Middenstand

14.1. *Het voormalige Ministerie van Landbouw*

Chantal Bisschop en Leen Van Molle

14.1.1. *Bibliografie*

VAN MOLLE (L.). *100 jaar Ministerie van Landbouw 1884-1984*, themanummer van *Agricontact*, sept. 1984.

VAN MOLLE (L.). *Katholieken en landbouw. Landbouwpolitiek in België 1884-1914*. Leuven, 1989.

BOURGEOIS (P.) e.a. *Het Ministerie van Landbouw (1884-1990)*. Dl. 1: *Organisatiestructuur van de centrale administratie en adviesorganen*. Dl. 2: *Overzicht van de bevoegdheden*. Brussel, 1993.

SEGRS (Y.), VAN MOLLE (L.), eds. *Leven van het land. Boeren in België 1750-2000*. Leuven, 2004.

VAN DIJCK (M.). *De wetenschap van de wetgever. De klassieke politieke economie en het Belgische landbouwbeleid, 1830-1884*. Leuven, 2008.

14.1.2. Historisch overzicht

De jonge Belgische staat voorzag in 1831 nog geen afzonderlijk Ministerie van Landbouw. De bevoegdheid voor landbouw werd waargenomen door het Ministerie van Binnenlandse zaken. Pas in 1846 werd voor landbouw een afzonderlijke administratieve directie opgericht, de achtste afdeling, die een goede twaalf jaar later werd omgevormd tot *Direction générale de l'Agriculture et de l'Industrie*. Na haar verkiezingsoverwinning in 1884 kwam de katholieke partij evenwel haar belofte na om voor landbouw een ministerie op te richten, zij het in een ministerie met meerdere opdrachten. Het nieuwe Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Openbare werken werd ook bevoegd voor de niet-bevaarbare waterlopen, het boswezen en de ontginning en bebossing van onbebouwde gronden. Vanaf dat jaar tot 2002 was landbouw een aparte beleidsmaterie, of in wisselende combinaties in de naam van een ministerie terug te vinden.

Vanaf 25 mei 1895, bij de creatie van een afzonderlijk Ministerie voor nijverheid en arbeid, vormden landbouw en openbare werken een apart departement. In 1899 werd openbare werken daaruit gelicht, zodat van 1899 tot oktober 1908 een autonoom en vrij homogeen Ministerie van Landbouw bestond dat tevens bevoegd was voor waters en bossen en voor jacht. Die autonomie was ook aanwezig in de perioden 1918-1921, 1929-1932, 1934, 1835-1938, 1939-1944, 1944-1972, 1973-1977 en vanaf 1980 tot 1995. In de tussenliggende jaren en sinds 1995 werd landbouw periodiek gecombineerd met het eerste ministerschap (1926; 1932; 1939), binnenlandse zaken (1908-1910; 1944), openbare werken (1910-1918; 1921-1925), economische zaken (1926; 1938-1939) en middenstand (1932-1934; 1934-1935; 1939; 1972-1973; 1977-1980; 1995-2002).

De term "landbouw" in de naam van een departement heeft in de loop der jaren een zeer uitgebreide waaier aan activiteiten omvat, met als kernmateries: akkerbouw, veeteelt en diergeneeskunde, tuinbouw (groente-, fruit- en sierplantenteelt), waters en bossen, jacht, rivier- en zeevisvangst. Vanaf 1908 werd een dienst gevormd die zich inliet met aspecten van landbouwtechniek (onder meer elektrificatie, drinkwatervoorziening, mechanisatie, boerderijbouw, landbouwboekhouding vanaf 1937 en ruilverkaveling vanaf 1957). Vanaf 1911 kwam een aparte tuinbouwdienst tot stand. Na de Eerste Wereldoorlog werden een aantal bevoegdheden inzake het herstel van de verwoeste gewesten aan het landbouwdepartement toegevoegd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd ook de bevoorrading onder landbouw ondergebracht; de landbouw- en voedingseconomie werd bestuurd vanuit de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie. De regionalisering van België had vanaf de staats Hervorming van 1980 een gevoelig bevoegdheidsverlies tot gevolg, met name inzake natuurbescherming, bosbeheer, jacht, vis- en vogelvangst, ruimtelijke ordening, waterhuishouding en naschools landbouwonderwijs.

Soms werden onder landbouw diensten ondergebracht die slechts onrechtstreeks of niets met de agrarische sector te maken hadden: zo bijvoorbeeld volksgezondheid (1888-1910), buurtwegen en gemeentelijke wegen (1888-1929) en zelfs

schone kunsten (1895-1907). Het uitgebreide aanbod aan landbouwonderwijs dat binnen het Ministerie van Landbouw tot stand kwam, werd vanaf 1932 overgeheveld naar het nieuwe departement Openbaar onderwijs, maar vanaf 1951 kwam een omgekeerde beweging op gang waarbij landbouw opnieuw de bevoegdheid verwierf inzake naschools landbouwonderwijs. Vooral na de Tweede Wereldoorlog werden door het Ministerie nieuwe instellingen en diensten gecreëerd die de modernisering van de landbouwsector, mede in het kader van de Europese eenmaking, moesten ondersteunen: zo bijvoorbeeld het Landbouwfonds (1955), het Landbouweconomisch Instituut (1960), het Landbouwinvesteringsfonds (1961), het Landbouwsaneringsfonds (1965) en een twintigtal rijksstations voor landbouwkundig onderzoek.

Op 15 oktober 2002 werd het toenmalige Ministerie van Landbouw en Middenstand opgeheven en werden de bevoegdheden overgedragen aan de gewesten. Deze regionalisering zorgde voor een versplintering van bevoegdheden en instellingen. Gezien de snelle en ingrijpende veranderingen binnen het bevoegdheidsdomein landbouw is volgend overzicht van de bevoegdheidsverdeling een momentopname.

Op federaal niveau werden delen van de competenties overgedragen aan de FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie (inzake “middenstand en kweekproducten”), de FOD Sociale zekerheid (inzake “sociale zekerheid voor zelfstandigen”) en de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (voor “productnormering van plantaardige en dierlijke producten”). Het secretariaat van de minister van Middenstand en Landbouw bestaat nog, maar valt nu onder de FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie. België heeft momenteel overigens nog een federale minister van Middenstand en Landbouw. Verder hangen veel instellingen, raden en commissies voor landbouw af van verschillende FOD's of zelfs nog van het voormalige Ministerie van Landbouw en Middenstand.

14.1.3. *Archieven*

De Centrale Archiefdienst van het Ministerie van Middenstand en Landbouw werd opgericht in 1996 om de statische archieven van het ministerie en zijn verschillende diensten te beheren. Hij werd bij de bestaande bibliotheek met annex foto- en filmotheek gevoegd. De versnippering van bevoegdheden en instellingen in het beleidsdomein landbouw sinds 2001 leidde niet tot een even grote gedecentraliseerde bewaring van de archieven.

Op 18 juni 2003 werd het “Samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat, het Vlaamse Gewest, het Waalse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest met betrekking tot de uitoefening van de geregionaliseerde bevoegdheden op het gebied van Landbouw en Visserij” ondertekend. In dit akkoord staat gestipuleerd dat de Federale Landbouwbibliotheek evenals de Centrale Archiefdienst van het vroegere Ministerie van Middenstand en Landbouw worden overgedragen aan de FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie. De archiefdienst blijft dus het oude archief (tot en met 2001) beheren. Nog niet afgehandelde dossiers verhuisden mee met de nieuwe bevoegde instanties. Dat heeft als grote voordeel dat de situatie van landbouwarchieven bij overheidsinstellingen redelijk eenduidig is: als er

nog archiefmateriaal bestaat, dan wordt dat in bijna alle gevallen bewaard door de Centrale Archiefdienst van het Ministerie van Middenstand en Landbouw. In principe berusten enkel de dynamische archieven, en in een aantal gevallen ook wat oudere archiefstukken, nog bij de instellingen zelf.

De oprichting in 1996 van een eigen Centrale Archiefdienst heeft niet kunnen goedmaken dat een groot deel van de archieven van het Ministerie van Landbouw verloren zijn gegaan. Hoewel het oudste document uit 1886 stamt, gaan weinig van de bewaarde bescheiden terug tot vóór de jaren 1960-1970. Oudere archieven van onderafdelingen van het ministerie kunnen deels in het Algemeen Rijksarchief en de Rijksarchieven in de Provinciën worden teruggevonden, zoals het geval is met de archivalia van het Instituut tot Aanmoediging van het Wetenschappelijk Onderzoek in Nijverheid en Landbouw (IWONL), de Nationale Dienst voor de Afzet van Land- en Tuinbouwproducten (NDALTP) en de Administraties van waters en bossen. Het meeste archief van het Ministerie van Landbouw werd evenwel vernietigd.

Het archief en de bibliotheek kunnen niet alleen door de eigen administraties, maar eveneens door onderzoekers van buitenaf worden geraadpleegd. In principe gelden er geen beperkingen op de consultatie van de collecties, behalve in verband met privacygevoelige gegevens (het gaat hier in de eerste plaats om personeelsdossiers). De beleidsdossiers, die overigens veeleer beperkt zijn, en de documenten van veeleer technische aard kunnen normaliter vrij worden ingekeken. In onderstaand overzicht van de bibliotheek, de audiovisuele documentatie en de archieven beperken we ons tot enkele hoofdpunten.

De Federale Bibliotheek Landbouw telt ca. 350.000 à 400.000 volumes, grotendeels met betrekking tot landbouwtechnische materies. Er zijn onder meer collecties van het vroegere Ministerie van Landbouw en zijn verschillende diensten aanwezig. De oudste volumes gaan terug tot de 18e eeuw en het geheel vormt zowel kwantitatief als kwalitatief de rijkste landbouwbibliotheek van België. Ze wordt ontsloten door een uitgebreid steekkaartensysteem. Daarnaast telt de bibliotheek een groot aantal Belgische en buitenlandse tijdschriften en kranten uit de 19^e en voornamelijk 20^e eeuw.

Bij deze bibliotheek hoort ook een uitgebreide foto- en filmcollectie. De fotocollectie telt wellicht ca. 20.000 items, maar is niet geklasseerd. Dat is wel het geval voor de ongeveer 700 video's, 550 films en 100 diareeksen die worden bewaard. Ter plaatse kan een catalogus worden ingekeken die per film, video of diareeks een korte inhoudelijke beschrijving geeft.

De archiefdienst van het vroegere Ministerie van Middenstand en Landbouw bestaat uit vier grote delen: het archief van het Ministerie van Landbouw (1884-1994), het archief van het Ministerie van Middenstand (1899-1994), het archief van het Ministerie van Middenstand en Landbouw (1995-2001) en de archieven van een aantal instellingen die onder deze Ministeries ressorteerden (met betrekking tot de landbouwmaterie zijn dat er zeven).

FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie – Bibliotheek Queteletfonds, heeft het beheer van de archieven van het Ministerie van Landbouw gekregen. Er is geen inventaris beschikbaar. Om de archieven te consulteren, moet voorafgaandelijk een afspraak worden gemaakt.

Meer informatie is te vinden in de volgende publicaties:

- MATTHYS (C.), LEFEBVRE (W.). *Gids van landbouwarchieven in België, 1975-2000*. Leuven, 2006.
- ANNAERT (P.). La situation des archives du Ministère des Classes moyennes et de l'Agriculture, in *ABB*, 1996, p. 105-123.
- WELLENS (P.). Les archives du Ministère des Classes moyennes et de l'Agriculture. Historique – Organigramme – Inspection des archives, in *Archieftoezicht. Handelingen van de studiedag gehouden te Brussel op 15 september 1997*. Brussel, 1998.
- JACQUEMIN (A.). *Les archives du Ministère des Classes moyennes et de l'Agriculture. Guide des fonds des services centraux*. Brussel, onuitgegeven stageverhandeling, 2002.
- BOONEN (H.). *Repertorium van de actuele Belgische landbouwers in de Hoofdbibliotheek van het Ministerie van Landbouw*. Brussel, 1984.

De neerleggingen van het hoofdbestuur en de buitendiensten van het Ministerie van Landbouw hebben vooral betrekking op het bestuur van Waters en Bossen in de periode 1860-1940:

- DE BOCK-DOEHAERD (R.). *Inventaris van de archieven van Waters en Bossen*. Brussel, 1960.

Voor de provincie Luxemburg:

- PETIT (R.). *Inventaire des archives de l'administration des eaux et forêts*. Brussel, 1974.

Deze neerleggingen omvatten onder meer stukken betreffende aan- en verkoop van bosgronden en hout, metingen, uitgevoerde werken en bosbouwstellingen.

Verder zijn er nog volgende inventarissen te vermelden:

- CARNEL (S.). *Inventaire des archives du Ministère de l'Agriculture: 1re Direction générale: Office de la Reconstitution agricole (1919-1926)*. Brussel, 2004.
- DEVOLDER (K.). *Inventaris van het archief van het Bestuur van Land- en Tuinbouw, Ministerie van Landbouw (1927-1953). Neerlegging 1962*. Brussel, 2006.

Als algemene archiefgids voor bosbouwgeschiedenis:

- BILLEN (C.), VANRIE (A.). *Les sources de l'histoire forestière de la Belgique. Bronnen voor de bosbouwgeschiedenis in België*. Brussel, 1994.
- TALLIER (P.-A.). *Guide de sources de l'histoire forestière de Belgique (1830-1945)*. Brussel, 1994.

Van een kabinetchef (1897-1908) en later secretaris-generaal (1911-1931) van het Ministerie van Landbouw zijn de archivalia in het ARA gedeponeed, met name van Joseph Manneback (zie het hoofdstuk over de archieven van privé-personen).

14.1.4. *Publicaties*

Bulletin administratif du Ministère de l'Agriculture, de l'Industrie et des Travaux publics. Brussel, 1884-1885.

Bulletin de l'agriculture. Brussel, 1885-1908.

Bulletin de l'administration de l'agriculture. Maandschrift van het beheer van landbouw. Brussel, 1908-1911.

Bulletin de l'agriculture et de l'horticulture. Maandschrift van land- en tuinbouw. Tijdschrift voor land- en tuinbouw. Brussel, 1911-1933.

Bulletin du Ministère de l'Agriculture. Mededelingen van het Ministerie van Landbouw. Brussel, 1938-1939.

Revue de l'agriculture. Landbouwtijdschrift. Brussel, 1948-1988; 1989-1992.

Publiceert onder meer wetten, besluiten, instructies, statistieken en wetenschappelijke studies.

Agricontact. Koerier van het Ministerie van Landbouw. Agricontact. Courier du Ministère de l'Agriculture. Brussel, 1971-1998.

Bevat korte ambtelijke en ge vulgariseerde wetenschappelijke informatie.

Leidersblad der NLVC. Brussel, 1941-1942.

Officiële berichten der NLVC. Brussel, 1941-1945.

Moniteur der bevoorrading. Moniteur du ravitaillement. Brussel, 1941-1943.

Dienstmededelingen van de NLVC. Brussel, 1942.

Tijdschrift voor landbouw- en voedingseconomie. Brussel, 1943-1944.

Volk en Bodem. Brussel, 1940-1944.

Ceux de la terre: organe mensuel du secteur agriculture de la CNAA. Edition spéciale de Terre et Nation. Brussel, 1943-1944.

Tijdschriften met verordeningen, rapporten, informatieve en propagandistische informatie van de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Recensements agricoles de 1900 à 1909. Brussel, 1901-1910.

Rapport sur la situation de l'agriculture pendant l'année.... Verslag over den toestand van de landbouw gedurende het jaar... 1922-1931. Brussel, 1923-1932.

Bulletin mensuel des maladies contagieuses des animaux domestiques. Brussel, 1887-1895.

Bulletin de la police sanitaire des animaux domestiques. Brussel, 1896-1928.

Bulletin sanitaire du service vétérinaire du Ministère de l'Agriculture. Gezondheidsbulletin van de veeartsenijkundige dienst van het Ministerie van Landbouw. Brussel, 1929-1984.

Situation de l'enseignement vétérinaire et agricole. Rapport triennal. 1882/1885-1912/1914. Brussel, 1885-1919.

Exposé statistique de la situation des associations d'intérêt agricole. 1895-1911. Brussel, 1898-1913.

Renseignements sur l'activité des associations d'intérêt agricole. Inlichtingen over de werking der landbouwverenigenen. 1921/23-1929. Brussel, 1925-1932.

FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie is aanwezig op het internet:

<http://mineco.fgov.be>.

14.2. *Het voormalige Ministerie van Middenstand*

Peter Heyrman

14.2.1. *Bibliografie*

ANNAERT (P.). *Classes moyennes et administration publique. De l'Office des Métiers et Négoce au Ministère des Classes moyennes. Origine et évolution structurelle d'une administration, 1899-1992*. Brussel, stageverhandeling Ministère de l'Intérieur et de la Fonction publique, 1992.

ANNAERT (P.). La situation des archives du Ministère des Classes moyennes et de l'Agriculture, in *ABB*, 1996, p. 105-123.

BODDEWYN (J.J.). *Belgian Public Policy Towards Retailing Since 1789. The Socio-politics of Distribution*. East Lansing, 1971.

BOURGEOIS (P.) e.a. *Het Ministerie van Landbouw (1884-1990). Structuur en bevoegdheden*. Brussel, 1994, 2 dln.

THYS (P.). *De organisatie van de middenstand in België*. Antwerpen, 1961 en 1967.

14.2.2. *Historisch overzicht*

Het in 1899 opgerichte Bureau van de middenstand binnen het Ministerie van Nijverheid en Arbeid werd onder de Luikse minister Gustave Francotte (1902-1907) uitgebouwd tot een Ambt van de middenstand (1906), later Ambt van ambachten en neringen (1908). Vanaf 1901 keerde het Bureau subsidies uit aan middenstandsbonden die lessenreeksen organiseerden. Via lokale "uitrustingssyndicaten" verleende het premies aan patroons die zich nieuwe machines wilden aanschaffen. Hiertoe werd een technische adviesdienst opgericht. Drie jaar later kreeg het Ambt de opdracht actief de oprichting van leersecretariaten te stimuleren. Het keerde premies uit aan patroons en leerlingen die bij een erkend secretariaat een contract afsloten. Het Ambt steunde de organisatie van tentoonstellingen en het opzetten van allerlei coöperatieve initiatieven in de bonden, verleende subsidies aan middenstandscongressen, reikte eretekens uit en ondersteunde de propaganda van de bestaande middenstandsfederaties. Leidinggevend ambtenaar was Hector Lambrechts (1865-1938). Het Ambt van ambachten en neringen zou tot 1921 deel uitmaken van het Ministerie van Nijverheid en Arbeid (en Bevoorrading). Toen werd het overgeheveld naar het Ministerie van Economische zaken. Toen dit departement in 1926 werd opgeheven, werd het Ambt herdoopt tot Dienst van de middenstand en overgeheveld naar het Ministerie van Landbouw (in 1932 van Landbouw en Middenstand). Daar bleef het tot in 1934, mede onder druk van de middenstandsbeweging, een Ministerie van Nijverheid, Middenstand en Binnenlandse handel werd opgericht, met Frans Van Caulewaert (1880-1961) als eerste titularis. Het departement werd in hetzelfde jaar nog herdoopt tot Ministerie van Economische zaken. Hoewel de Dienst in 1934-1935 en in 1939 nog enkele maanden onder de bevoegdheid zou vallen van de minister van Landbouw, verwierf de overheidsdienst (sinds 1938 een Algemene directie) een vaste plaats binnen het snelgroeiende Ministerie van Economische zaken (en Middenstand). De leidinggevende ambtenaar in de jaren 1930 was Antoine Van

Caillie (1882-1944). Hij werd in 1945 opgevolgd door Jean Bonneville (1901-1995).

In 1954 werd uiteindelijk een afzonderlijk Ministerie van Middenstand opgericht, met de liberaal Oscar Bossaert (1887-1956) als eerste titularis. Tijdens de jaren 1960 en 1970 maakte het departement een grote expansie door. Het kader werd merkelijk vergroot en de administratie meermaals heringericht. Het Ministerie van Middenstand omvatte bij de oprichting een Algemene directie (met een Studiedienst, Dienst wetgeving/reglementering/vertegenwoordiging en een Raad voor economisch onderzoek inzake vreemdelingen) en een Technische administratie (met een Dienst voor technische bijstand, inlichtingen, krediet en economische expansie en een Dienst voor beroepsopleiding en -vervolmaking). De administratie was sinds haar oprichting belast met een duidelijke studieopdracht, die ze vanaf 1946 in zekere mate zou delen met het Economisch en Sociaal Instituut van de Middenstand (ESIM). Ook heeft ze altijd een grote rol gespeeld in de organisatie, subsidiëring en controle van het leerwezen en de middenstandsopleiding. Sinds 1956 hield een dienst het centrale handels- en (vanaf 1958) ambachtsregister bij. In 1957 kwam er bovendien een Pensioendienst die de toepassing van de recente wet moest begeleiden. Naarmate de sociale wetgeving voor zelfstandigen in de jaren 1960 toenam, groeide die dienst uit tot een afzonderlijke Administratie sociale zaken. De vestigingswet (1958) bracht ook nieuwe taken met zich. Verder vervulde de administratie belangrijke taken inzake de economische reglementering van de kleinhandel en de ambachten (bijvoorbeeld de controle van de leurhandel, de verkoop met premies en andere handelspraktijken, internationale onderhandelingen, bijvoorbeeld in Beneluxverband), de reglementering van de vrije beroepen (vanaf ca. 1963), de kredietverlening aan de KMO en de wekelijkse rustdag (1960). De diensten van het Ministerie van Middenstand oefenden daarboven een controlerende bevoegdheid uit over de diverse parastatalen die voor de zelfstandigen werden opgericht. Vanaf 1982 werden belangrijke bevoegdheden (bijvoorbeeld inzake de economische expansie en de beroepsopleiding) van het federale departement overgedragen aan de gewesten en de gemeenschappen. De Directie van het handelsregister werd in 1987 geprivatiseerd. In 1995 werden de Ministeries van middenstand en landbouw samengevoegd tot één departement. In februari 2002 werden de diensten gevat in de overkoepelende FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie.

14.2.3. Archieven

Uit de archieven van het voormalige Ministerie van Economische zaken zijn een beperkt aantal dossiers bewaard gebleven met betrekking tot de werking van de Dienst van de middenstand.

De archieven van het Ministerie van Landbouw en Middenstand worden binnenkort overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief. Belangrijke reeksen zijn echter verloren gegaan.

Een stand van zaken :

ANNAERT (P.). *La situation des archives du Ministère des Classes moyennes et de l'Agriculture, op. cit.*

JACQUEMIN (A.). *Les archives du Ministère des Classes moyennes et de l'Agriculture. Guide des fonds des services centraux.* Brussel, 2002.

14.2.4. *Publicaties*

Activiteitenverslag van het Ministerie van Middenstand en Landbouw. Brussel, 1995.

Belgisch middenstandswezen, ambachten, klein-nijverheid, neringen. Jaarboek 1936. Classes moyennes de Belgique: artisanat, petites industries, négoce. Annuaire 1936. Brussel, 1937.

Belgisch middenstandswezen, ambachten, klein-nijverheid, neringen. Jaarboek 1938. Classes moyennes de Belgique: artisanat, petites industries, négoce. Annuaire 1938. Brussel, 1938.

Bulletin de l'Office des Métiers et Négoce. Brussel, 1908-1926.

Bulletin de l'Office des Classes moyennes. Brussel, 1907-1908.

Het Ministerie van Middenstand (Wat men weten moet over). Brussel, 1969, 1974, 1978 en 1988.

Het Ministerie van Middenstand en Landbouw tot uw dienst. Brussel, 1995.

Jaarverslag van het Ministerie van de Middenstand. Brussel, 1990-1994.

LAMBRECHTS (H.). *Rapport sur l'activité de la section des classes moyennes de 1899 à 1906.* Brussel, 1907.

LAMBRECHTS (H.). *Trente années au service des classes moyennes.* Dison, 1935.
Middenstand 1971. Brussel, 1971.

Tijdschrift van de middenstand in België. Brussel, 1957-1959.